

СИСТЕМА «ЦЕНТР-ПЕРИФЕРІЯ» ЯК ОБ'ЄКТ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І.О. Пилипенко

**Херсонський державний університет,
м. Херсон, Україна**

Анотація. Розглянуто базові поняття концепції «Центр-Периферія» з позицій суспільної географії. Обґрунтовано властивості Центрів і Периферій як об'єктів географічного дослідження. Систематизовано системи типу «Центр-периферія» за походженням, рівнями просторової організації, топологічними і метричними властивостями, за способами формалізації.

Ключові слова: центр, периферія, географія.

I.O. PYLYPENKO. CORE-PERIPHERY SYSTEM AS AN OBJECT OF SOCIAL-GEOGRAPHIC STUDY

Summary. The basic concepts of the "Core-Periphery" concept from the standpoint of geography are considered. The properties of Cores and Peripherals as objects of geographic research are substantiated. System-type "Core-Periphery" is systematized by genesis, spatial organization levels, topological and metric properties and by methods of formalization.

Key words: core, periphery, geography.

Закономірність еволюції предметної галузі географії викликає закономірну увагу в колі професійних географів [1]. На нашу думку, диференціація, поляризація геопростору, його зростаюча складність і різноманіття є підґрунтям широкого використання положень концепції «Центр-Периферія», постулати та основи якої сформульовані переважно у другій половині ХХ сторіччя [2-8].

Система «Центр-Периферія» - бінарна та фундаментальна категорія, що відображає ієрархічну впорядкованість та характер взаємодій множин географічних об'єктів і намагається пояснити диференціацію геопростору. Власне система «Центр-Периферія» має топологічну і метричну природу. В власній основі Центр і Периферія топологічні, якісні: якісне різноманіття місць породжує їх ієрархію, яка проєцирується в центр-периферійній організації геопростору. Однак, генетично топологічна, якісна система «Центр-Периферія» під впливом суспільно-просторових процесів набуває метричних характеристик: первинні Центри і Периферії фіксують різницю місцеположень, відображають міру впорядкованості та самоорганізації геопростору, а надалі змінюються внаслідок накладання метричних складових – демографічних, інфраструктурних, економічних, соціальних потенціалів тощо з набуттям нових емерджентних властивостей [9].

Об'єктивне існування або формування центру та периферії фактично у будь-яких суспільних і територіальних явищах і процесах є підґрунтям класичного предмету географічної науки – «відмін від місця до місця». Периферія як територія і периферійність як властивість найбільш притаманні

географічному простору, зважаючи на значну просторову диференціацію перш за все натуральної основи функціонування соціуму – природних умов і ресурсів. Просторова поляризація також відрізняється багатовекторністю проявів у соціально-економічних, демографічних, політичних складових територіального розвитку [10] і є передумовою формування периферій різної генези, взаємної топології, ієрархічного рівня. Периферія як територія за системно-структурними ознаками цілком відповідає визначенню географічного об'єкту. Зважаючи ж на наявність у більшості випадків суспільної компоненти у периферійних територіях, такі об'єкти безумовно є об'єктами дослідження суспільно-географічної науки. Зауважимо, що периферійність як стан, відношення, фактор теж є об'єктом суспільно-географічного дослідження з огляду на значну участь суспільства у процесах поляризації геосистем.

Систематизація і типізація поглядів на системи «Центр - Периферія», їх геопросторові поєднання, центр-периферійні відношення і зв'язки у територіальній організації показала, що:

1. За походження, генетично системи типу «Центр – Периферія» формуються як *базові* (природні, геопросторові – результат топологічної і, як наслідок, метричної неоднорідності і самоорганізації геопростору) та *похідні* (штучні, управлінські – результат суспільно свідомого надання центральних або периферійних функцій місцям).
2. за рівнями територіальної організації можна виділяють глобальну, макрорегіональні (в межах континентів), національні (державний), регіональні і локальні системи «Центр-Периферія»;
3. топологічна «Центр-Периферія» функціонує як точкова (місця), мережева (місця, поєднані комунікаціями), ареальна (сукупність місць, поєднана топологічно і метрично);
4. метрична (ознакова) «Центр-Периферія» формується як монофакторна або поліфакторна, що, відповідно, пояснює наявність компонентних (моновидових) та інтегральних Центрів і Периферій;
5. за способами формалізації Центр і Периферія можуть розглядатися як дискретні (дає змогу проводити систематику географічних об'єктів, регіонів, країн за рівнем центральності-периферійності) і континуальні (просторові), які характеризуються мірами центральності, поширенням зон впливу, градієнтами тощо.

Розвиток і взаємодія між Центром і Периферією здійснюється за законами самоорганізації. Різниця місць географічних об'єктів породжує взаємодію між ними. За системною концепцією, це – процес самоорганізації множин географічних об'єктів, що проявляється в утворенні геосистем, геокомплексів. Отже, центр-периферійна організація геопростору – результат самоорганізації, міра його розвитку і обов'язкова передумова формування геосистем і геокомплексів. Багаторівневність та ієрархічність геопростору породжує багаторівневність систем типу «Центр-Периферія» і виникнення проблеми суперпозиції – накладання та співставлення функцій в місцях з певними топологічними, метричними і управлінськими характеристиками.

Література

1. Топчієв О.Г. Географія перед новітніми викликами і запитами (український аспект) / О.Г. Топчієв, В.І. Нудельман, Л.Г. Руденко // Український географічний журнал. – 2012. - №2. – С. 3-10
2. Boudeville J. Problems of Regional Economic Planning. – Edinburg, 1966. – P. 11.
3. Friedmann J. Regional development policy / John Friedmann. – Boston: Mass. Inst. Techn., 1966. – 279 pp.
4. Hagerstrand T. Innovation diffusion as a spatial process / T. Hagerstrand. – Chicago : University of Chicago Press, 1968. – 334 pp.
5. Krugman P. Increasing returns and economic geography / P. Krugman // Journal of Political Economy. – 1991. – No 99. – P. 483–499.
6. Perroux F. Economic space: theory and applications /F.Perroux // Quarterly Journal of Economics. – 1950. – V. 64. – P. 20-32.
7. Pociūtė G. Periferingumo teritorinė raiška Lietuvoje: Daktaro disertacija Fiziniai mokslai, fizinė geografija (06P) Vilnius, 2014 / G. Pociūtė. – Режим доступу : http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2014~D_20140512_103814-60982/DS.005.0.01.ETD
8. Potter R.B. Geography and Development: «Core and Periphery?» / Robert B. Potter // Area. – Vol. 33. –№ 4. – 2001. – P. 422-427.
9. Пилипенко І.О. Механізми формування суспільно-географічних периферій в контексті динамічних концепцій регіонального розвитку / І. О. Пилипенко // Культура народів Причорномор'я. – 2009. - № 162. – С. 23-27.
10. Мезенцев К.В. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація: Монографія / К.В. Мезенцев, Г.П. Підгрушний, Н.І. Мезенцева. – К.: ДП «Прінт сервіс», 2014. – 132 с.